

Unus iudex vs collegiale rechtspraak bij de hoven van beroep: een eerste verkenning vanuit het Hof van Cassatie

I. Inleiding

1. Deze studie is de vierde studie die kadert in de doorgedreven kwalitatieve analyse door het Hof van de civiele zaken die in de loop van 2020 werden neergelegd¹.

2. De eerste drie studies focusten vooral op de instroom, of op de inhoud van de cassatieberoepen, en behandelden daarbij voornamelijk aspecten van toegankelijkheid van het Hof in civiele zaken. In de eerste studie, opgenomen in het jaarverslag 2021², werd onderzocht op welke rechtstakken of rechtsmateries de civiele zaken voor het Hof betrekking hebben en of zich terzake over de voorbije twee decennia al dan niet bepaalde evoluties hebben voorgedaan. De tweede studie, opgenomen in het jaarverslag 2022³, onderzocht de rechtsbijstand voor het Hof. De derde studie ten slotte, die eveneens in dit jaarverslag is opgenomen⁴, analyseert wie als eiser of als verweerder voor het Hof optreedt.

Deze studies gaven een eerste diepgaander inzicht in de evolutie van de werking van het Hof in civiele zaken, weliswaar fragmentair beperkt tot de civiele rol en aantonend dat deze studies ook naar andere materies moeten worden uitgebreid.

Er werden verder belangrijke lessen met betrekking tot de civiele instroom voor het Hof getrokken: de rechtsvormende taak van het Hof heeft duidelijk de bovenhand gekregen op de disciplinaire taak van het Hof en, gedeeltelijk daarmee samenhangend, zijn de cassatieberoepen aantoonbaar complexer geworden⁵; schommelingen in de civiele instroom voor het Hof lijken parallel te lopen en derhalve voor een groot deel te wijten aan het actiever of minder actief optreden van overheden⁶; etc.

Ook kwamen kritische vragen aan de oppervlakte, met name vragen inzake de toegankelijkheid van het Hof voor welbepaalde categorieën van rechtszoekenden (in het bijzonder voor natuurlijke personen die optreden in een puur private hoedanigheid)⁷ en, daarmee enigszins samenhangend, inzake de toegankelijkheid van

¹ Deze reeks van studies is gegroeid vanuit de vragen die door het Hof en zijn parket zelf werden geformuleerd. Er kon een behoorlijke aanzet worden gegeven, dankzij het aanwerven tot tweemaal toe, maar voor een beperkte periode, van een attaché rechtspraakanalyse. Die attaché heeft ook tot deze studie in belangrijke mate bijgedragen.

² B. DECONINCK, I. COUWENBERG, F. PARREIN, P. BRULEZ en A. BAYRAK, “Een cijfermatige doorlichting van de rechtspraak van het Hof in de periode 2000-2020. Stof tot nadenken!” in *Hof van Cassatie van België. Jaarverslag 2021*, Brussel, Larcier, 200-245.

³ N. GOFFLOT en C. DE BAETS, “Rechtsbijstand bij het Hof van Cassatie” in *Hof van Cassatie van België. Jaarverslag 2022*, Brussel, Larcier, 331-366.

⁴ Zie pag. 246-266 van dit jaarverslag.

⁵ B. DECONINCK, I. COUWENBERG, F. PARREIN, P. BRULEZ en A. BAYRAK, “Een cijfermatige doorlichting van de rechtspraak van het Hof in de periode 2000-2020. Stof tot nadenken!” in *Hof van Cassatie van België. Jaarverslag 2021*, Brussel, Larcier, 242-244.

⁶ Zie pag. 265-266 van dit jaarverslag.

⁷ Zie pag. 265 van dit jaarverslag.

het Hof in welbepaalde materies (zoals het sociaal recht, het sociale zekerheidsrecht, het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en het familierecht)⁸.

Het Hof hoopt in de komende jaren de aldus opgestarte inhoudelijke analyse van de instroom, met de overstap naar haar nieuwe *case management* systeem *JustCase* verder te kunnen zetten en uit te bouwen. De aanzet die hiertoe is gegeven door de eigen studies bewijst de noodzaak hiervan. Een degelijk inzicht in de samenstelling van de instroom, laat het Hof immers ook toe zijn civiele werklast beter te beheren.

3. Deze studie is van een andere aard. Zij betreft niet langer de toegankelijkheid van het Hof, maar gaat na of en in welke mate de evolutie met betrekking tot de samenstelling van de zetel voor de hoven van beroep, en meer bepaald de veralgemening van de zgn. ‘alleenzetelend’ of ‘alleensprekend’ raadsheer⁹ op dat niveau met ingang van 1 januari 2016, op het niveau van het (civiele) cassatieberoep merkbaar is.

Het gaat om een eerste, voorzichtige verkenning van de problematiek. Aan de hand van (alleen) de C-zaken die in de loop van 2020 op de griffie van het Hof werden ingediend, wordt nagegaan of de principiële reductie van de samenstelling van de zetel in hoger beroep inderdaad al merkbaar is geworden in de zaken die aanhangig worden gemaakt voor het Hof van Cassatie in 2020 en of het enige impact heeft op het aantal civiele cassatieberoepen. Tevens wordt een eerste aanzet gegeven voor grondiger onderzoek naar de correlatie tussen de samenstelling van de zetel in hoger beroep en het cassatiepercentage in civiele zaken.

Het Hof is zich ervan bewust dat het een heikel onderwerp betreft en dat deze studie hoogstens een eerste tip van de sluier kan lichten. De studie is sowieso slechts op een steekproefsgewijze benadering gebaseerd: zij is – zoals vermeld - tot de C.20-zaken beperkt. Tal van factoren hebben (mogelijkerwijs) een impact op de resultaten van die steekproef:

- Het Hof heeft geen zicht op de vraag welk percentage van de uitspraken per hof van beroep aanleiding geeft tot een cassatieprocedure, wat een beperkt en mogelijk vertekend beeld geeft. Mogelijkerwijs bestaan er belangrijke verschillen tussen de hoven van beroep.
- Het blijkt dat de verschillende hoven van beroep de veralgemening van de alleenzetelend raadsheer niet allemaal op eenzelfde manier invulden en dat niet alle hoven met eenzelfde snelheid de nieuwe werkwijze hebben omarmd (*infra*).
- Aangezien de arresten van de hoven van beroep die achter de C.20-zaken schuil gaan, voor die hoven op heel verschillende tijdstippen werden behandeld, is niet uitgesloten dat een deel van de C.20-zaken in werkelijkheid betrekking heeft op arresten van de hoven van beroep die nog onder de oude regels inzake samenstelling van de zetel zijn behandeld, bv. wanneer er geen betekening van het bestreden arrest was gebeurd.
- In de regel stroomt slechts een specifiek soort zaken door naar het Hof, die niet noodzakelijk representatief zijn voor het geheel aan zaken die de hoven van beroep

⁸ B. DECONINCK, I. COUWENBERG, F. PARREIN, P. BRULEZ en A. BAYRAK, “Een cijfermatige doorlichting van de rechtspraak van het Hof in de periode 2000-2020. Stof tot nadenken!” in *Hof van Cassatie van België. Jaarverslag 2021*, Brussel, Larcier, 242.

⁹ De terminologie zal in deze studie door elkaar worden gebruikt.

behandelen. Het betreft doorgaans zaken waarin min of meer fundamentele rechtsvragen aan de orde zijn. In hoven van beroep waar men zaken vlot toewijst aan een alleenzetelend raadsheer, zullen die alleenzetelende raadsheren regelmatig dergelijke dossiers te verwerken krijgen, die vervolgens ook naar het Hof doorstromen, terwijl in hoven van beroep waar nog meer zaken aan collegiale kamers worden toegewezen, dergelijke ‘fundamentele’ zaken veel minder door een alleenzetelend raadsheer zullen worden behandeld.

- Voor bepaalde hoven van beroep is het aantal C.20-zaken dat voor het Hof werd neergelegd, veel lager dan voor andere hoven, waardoor individuele zaken voor het ene hof van beroep sterker doorwegen dan voor het andere hof van beroep.
- Rekening moet ook worden gehouden met het feit, zoals blijkt uit de voorgaande studies, dat bepaalde types van partijen makkelijker cassatieberoep instellen en dat ook in de ene materie vlotter dan in de andere cassatieberoep wordt ingesteld.
- Het is niet uitzonderlijk dat het Hof geconfronteerd wordt met reeksen van gelijklopende dossiers afkomstig van één en dezelfde kamer van een hof van beroep.
- Etc.

Het Hof wil dan ook reeds bij aanvang van deze studie duidelijk benadrukken dat men zich ervoor moet hoeden de resultaten van de uitgevoerde steekproef te veralgemenen. Om een meer volledig en vooral accurater beeld te krijgen, is het noodzakelijk de thans uitgevoerde steekproef in de loop van de komende jaren verder op te volgen en nog verder uit te diepen en verfijnen. Kortom, een eerste aflevering van een te vervolgen verhaal.

4. *Plan van aanpak* – De onderhavige studie bestaat uit vier delen.

In een eerste deel wordt een chronologisch overzicht gegeven van de evolutie van het Belgische wetgevende kader inzake de samenstelling van de kamer in burgerlijke procedures voor de hoven van beroep. De voortdurende discussie over de keuze tussen een alleenzetelende raadsheer (*unus iudex*) en een collegiale kamer heeft immers geleid tot talrijke wetswijzigingen in de Belgische gerechtelijke organisatie.

In een tweede deel worden de reacties op de invoering van de veralgemeende *unus iudex* regel binnen de hoven van beroep uiteengezet. Vooreerst worden de standpunten van de Hoge Raad voor de Justitie, alsook deze van de afdeling wetgeving van de Raad van State, uiteengezet. Ook wordt stilgestaan bij een uitspraak van het Grondwettelijk Hof in de materie. Daarnaast wordt er aandacht besteed aan de receptie van deze veralgemening bij de verschillende hoven van beroep.

Een derde deel bespreekt de voormelde statische analyse, aan de hand van de C.20-zaken, van de impact van de veralgemening van de alleenzetelend raadsheer op de cassatieprocedure.

In het besluit ten slotte worden een aantal voorlopige conclusies geformuleerd.

1. Historische evolutie van de samenstelling van de zetel in burgerlijke zaken voor de hoven van beroep : een afslanking over de jaren heen

5. *Van 7 raadsheren...* – Lange tijd stond het principe van collegiale rechtspraak centraal, niet alleen op het niveau van de hoven van beroep maar zelfs op

het niveau van eerste aanleg. Specifiek voor wat de hoven van beroep betreft, voorzag artikel 40 van de wet van het jaar VIII uit 1810 aanvankelijk in een kamer van zeven raadsheren in civiele zaken¹⁰.

6. *Naar 5 raadsheren...* – Met de Belgische onafhankelijkheid kwam het principe van kamers met zeven raadsheren in de hoven van beroep al snel ter discussie te staan. Voorgesteld werd om dat aantal naar vijf terug te brengen, hoofdzakelijk omwille van economische overwegingen. Na de Belgische onafhankelijkheid bleek het vanwege een tekort aan magistraten immers moeilijk om binnen de hoven van beroep, gegeven het politieke en sociale klimaat, aan het principe van zeven magistraten te blijven voldoen.

Dat voorstel bleek controversieel. Volksvertegenwoordigers LECLERQ en VAN MEENEN betoogden toen reeds dat rechtspraak met zeven raadsheren meer waarborgen bood¹¹. Ook de toenmalige rechtsleer beschouwde collegiale beslissingen met zeven raadsheren als beter doordacht, objectiever en minder vatbaar voor twijfel¹².

Met artikel 41 van de eerste Belgische wet op de gerechtelijke organisatie van 4 augustus 1832 werd het voorstel evenwel bewaarheid en werd het aantal raadsheren in de civiele kamers van de hoven van beroep definitief gereduceerd naar vijf¹³.

7. *En vervolgens naar 3 raadsheren* – Aan het einde van de 19^e eeuw zou echter ook het principe van kamers met vijf raadsheren in de hoven van beroep onder druk komen te staan, zij het eerst vanuit een voornamelijk academische hoek, wegens bezwaren op zowel budgettair als inhoudelijk vlak. Er werd betoogd dat er te veel rechters waren, die daarenboven ontoereikend werden betaald en op minderwaardige (Napoleontische) wijze werden benoemd¹⁴. De combinatie met een hoge werkdruk resulteerde in trage rechtspraak. Een als inefficiënt gepercipieerd justitieel systeem was het resultaat¹⁵. De uitbraak van de Eerste Wereldoorlog creëerde uiteindelijk ook een politiek klimaat waarin aanpassingen in de gerechtelijke organisatie noodzakelijk werden. Het gehele gerechtelijke apparaat staakte zijn werkzaamheden volledig in februari 1918 in het kader van de Duitse bezetting¹⁶. Tijdens de vier oorlogsjaren was

¹⁰ Ook binnen de rechtbank van eerste aanleg vormde collegiale rechtspraak toen het uitgangspunt. Zelfs de vrederechter en politierechter zetelden aanvankelijk met twee assessoren. Zie hiervoor K. VELLE, *Het vredegerecht en de politierechtbank (1795-1995): organisatie, bevoegdheden en archiefvorming*, Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de provinciën, 1995.

¹¹ Kamer van volksvertegenwoordigers, zitting van 9 juni 1832, *BS* 11 juni 1832, 1351.

¹² E. GARSONNET, *Traité théorique et pratique de procédure: organisation judiciaire, compétence et procédure civile et commerciale*, T.1, Paris, 1882, 67–68. Alsook, F. THIRY, *Organisation judiciaire: compétence et procédure en matière civile*, Luik, s.n., 1893, 28.

¹³ De keuze voor vijf raadsheren werd later ook bevestigd in de tweede wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1969.

¹⁴ O. BARROT, “De l’organisation judiciaire en France” in CH. VERGE. (ed.), *Séances et travaux de l’académie des sciences morales et politiques*, Parijs, A. Durand et Pedone Lauriel Libraires, 1871, 257-414.

¹⁵ J-P. NANDRIN, “Le juge unique en Belgique. Quelques jalons historiques d’une révolution tranquille”, *RIEJ* 1989, 97-113.

¹⁶ M. MOERMAN, *Invloed van de Eerste Wereldoorlog op de werking, rechtspraak en actoren van de Gentse politierechtbank*, Gent, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, 2019, 157-158. Zie ook D. VENEMA, “War, Law, Society, and the Courts, 1939-1945: an Introduction” in D. VENEMA (ed.), *Supreme Courts Under Nazi Occupation*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2022, 37-38.

er een aanzienlijk aantal vacatures binnen de Belgische magistratuur, omdat men tijdens de vier oorlogsjaren nauwelijks nog kon afstuderen in de rechten. Bij tijdelijke wet van 25 oktober 1919¹⁷ werd het aantal raadsheren op het niveau van de hoven van beroep¹⁸ daarom van vijf naar drie verminderd.

Ondanks de oorspronkelijk tijdelijke aard van de wet van 25 oktober 1919 werd zij herhaaldelijk verlengd¹⁹. Met de invoering van het Gerechtelijk Wetboek op 10 oktober 1967 zou de zetelsamenstelling van de hoven van beroep²⁰ met drie raadsheren uiteindelijk ook permanent worden (zie toenmalig artikel 101 Gerechtelijk Wetboek). Uit de verslagen van koninklijk commissaris Van Reepinghen²¹ blijken de motieven van die keuze: procedures dienden minder omslachtig en kostbaar te zijn, met een efficiëntere inzet van de magistratuur²².

8. *Invoering van de unus iudex als uitzondering* – Omdat de gerechtelijke achterstand, o.a. op het niveau van de hoven van beroep, ook na de invoering van het Gerechtelijk Wetboek verder bleef groeien²³, werden de relevante bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek bij wet van 19 juli 1985²⁴ een eerste keer gewijzigd. Het principe van collegiale kamers bestaande uit drie raadsheren op het niveau van de hoven van beroep bleef behouden, maar er werden talrijke uitzonderingen gecreëerd waarbij een *unus iudex* of alleenzetelend raadsheer uitspraak kon doen, door de invoering van een nieuw artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek²⁵:

¹⁷ Wet 25 oktober 1919 tot tijdelijke wijziging van de rechterlijke inrichting en van de rechtspleging voor de hoven en rechtbanken.

¹⁸ Op het niveau van de rechtbank van eerste aanleg introduceerde de wet van 25 oktober 1919 de alleenzetelende rechter of *unus iudex* in één of meerdere civielrechtelijke kamers, zij het als uitzondering en niet als uitgangspunt. De *unus iudex* in eerste aanleg zetelde slechts in volgende zaken: '1° des divorces et séparations de corps, 2° des pensions alimentaires, 3° des demandes de procédures gratuites, 4° des actions en validité de saisies, 5° des décisions rendues par des juges étrangers dans les cas prévus par l'article 10 de la loi du 25 mars 1876, 6° des affaires sur avis de tuteurs, licitions et cas prévus par les articles 882 et suivants du Code de procédure civile' alsook in alle gevallen wanneer de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg de zaken toebedeelde aan de *unus iudex* op basis van 'les nécessités du rôle' of indien de partijen hierom verzochten 'cette distribution est de droit lorsqu'elle est demandée par les parties'. Ook dit uitzonderingsregime was beperkt in de tijd, namelijk van 1919 tot 1921. Zie enige artikel van de wet van 25 oktober 1919, lid 1, 3 en 4.

¹⁹ Zie o.a. artikel 1 wet 18 augustus 1928 tot verlenging van de tijdelijke wetten betreffende de rechterlijke inrichting en van de wet betreffende de schorsing van sommige benoemingen tot rechter.

²⁰ Op het niveau van de rechtbanken van eerste aanleg voorzag artikel 88 *juncto* 91 Gerechtelijk Wetboek in de permanente invoering van de *unus iudex* binnen één of meer civielrechtelijke kamers, zij het nu bij wijze van uitgangspunt. Echter voorzag artikel 92 in uitzonderingen waarbij bepaalde zaken verplicht aan een kamer met drie rechters toegewezen dienden te worden, het betrof 1° *Les demandes relatives à l'état des personnes*; 2° *Les actions civiles mues en raison d'un délit de presse*; 3° *Les appels des jugements rendus par les juges de paix et les tribunaux de police*; 4° *Les affaires en matière répressive relatives aux infractions contre l'ordre des familles et contre la moralité publique*; 5° *Les affaires en matière disciplinaire*. Later, door de wet van 25 juli 1985 tot wijziging van de artikelen 91 en 92 Gerechtelijk Wetboek werden de uitzonderingen in artikel 92 ingekort en werden deze zaken niet langer automatisch toegekend aan een collegiale kamer, maar diende partijen hierom te verzoeken.

²¹ C. VAN REEPINGHEN, *Rapport sur la réforme judiciaire I*, Brussel, BS 1964, 1.

²² Ontwerp van wet tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, *Parl.St.* Senaat 1963-64, nr. 6601.

²³ B. WAUTERS, "De *unus iudex*: een procedurele approach", *RW* 1994-95, nr. 10, 313.

²⁴ Wet van 19 juli 1985 tot instelling van kamers met één raadsheer in de hoven van beroep.

²⁵ P. LEMMENS, "Rechterlijke organisatie" in INTERUNIVERSITAIR CENTRUM VOOR GERECHTELIJK RECHT (ed.), *Het vernieuwd gerechtelijk recht: eerste commentaar bij de Wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek*, Antwerpen, Kluwer, 1992, 58-61.

- enerzijds werden een aantal *verplichte* uitzonderingen ingevoerd op het principe dat zaken in het hof van beroep door een kamer van drie raadsheren worden behandeld (§ 1). Het betrof vooral punctuele of specifieke materies²⁶.
- anderzijds werd in een aantal ruimere uitzonderingsgevallen voorzien, waarin bij wijze van uitgangspunt met één raadsheer werd gezeteld, maar waarbij de partijen²⁷ de mogelijkheid genoten alsnog een verwijzing naar drie raadsheren te vragen. Het betrof met name het hoger beroep gericht tegen beslissingen in burgerlijke zaken gewezen door een kamer van de rechtbank van eerste aanleg met één rechter en het hoger beroep tegen beslissingen gewezen door de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg of door de voorzitter van de rechtbank van koophandel, met de uitzondering van de vorderingen betreffende de staat van personen (§ 2).

De invoering van een alleenzetelend raadsheer in de hoven van beroep was niet vrij van kritiek. Naarmate de tijd verstreek, werden in het parlement af en toe pogingen ondernomen om de scherpe kanten van die invoering af te vijlen²⁸. Echter ontstond, tegelijk, naarmate de gerechtelijke achterstand bleef toenemen, een pleidooi om de mogelijkheden van een alleenzetelend raadsheer in de hoven van beroep net uit te breiden. In de periode 1992-2014 werd artikel 109*bis* Gerechtelijk Wetboek dienovereenkomstig herhaaldelijk gewijzigd, door verschillende nieuwe uitzonderingen op het principe van collegiale behandeling toe te voegen²⁹.

²⁶ Het betreft *in concreto* het hoger beroep tegen vonnissen van de rechter in de jeugdrechtbank; het hoger beroep tegen de beslissingen van de provinciegouverneurs inzake herstel van zekere schade veroorzaakt aan private goederen door natuurrampen, en verzoeken tot uitvoerbaarverklaring van bepaalde scheidsrechterlijke uitspraken en verzoeken tot homologatie van bepaalde beslissingen van een naamloze vennootschap overeenkomstig oud artikel 109*bis*, § 1, Ger.W.

²⁷ Het verwijzingsrecht was aanvankelijk voorbehouden aan de eiser of gedaagde in hoger beroep, omdat zij werden beschouwd als meester van hun eigen zaak. Het werd niet toegekend aan de geadieerde kamer of aan de eerste voorzitter van het hof. Zie P. LEMMENS. "Rechterlijke organisatie" in INTERUNIVERSITAIR CENTRUM VOOR GERECHTELIJK RECHT (ed.), *Het vernieuwd gerechtelijk recht: eerste commentaar bij de Wet van 3 augustus 1992 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek*, Antwerpen, Kluwer, 1992, 58-61.

²⁸ Binnen de oppositie werd namelijk overwogen om een amendement aan te nemen waarbij de eerste voorzitter ambtshalve initiatiefrecht kreeg voor verwijzing naar een collegiale kamer. Zie Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Arts, *Parl.St. Senaat*, B.Z. 1991-92, nr. 301/2, 26-27. De Nationale Commissie van de Magistratuur stelde dan weer de afschaffing van de alleenzetelende raadsheer voor. Zie Verslag namens de commissie voor de justitie uitgebracht door de heer Chevalier, *Parl.St. Kamer* 1990-91, nr. 1565/10, 2.

²⁹ Bij wet van 3 augustus 1992 werden wijzigingen doorgevoerd aan het recht voor partijen om in de gevallen waar artikel 109*bis*, § 2, Gerechtelijk Wetboek de behandeling door één raadsheer voorziet, toch de verwijzing naar een collegiale kamer te vragen; bij wet van 9 juli 1997 werden de hoger beroepen tegen beslissingen gewezen door de rechtbank van koophandel aan de lijst van § 2 toegevoegd; bij wet van 22 april 2010 werd § 2 aldus gewijzigd dat ook hogere beroepen tegen beslissingen inzake de staat van personen gewezen door een kamer van de rechtbank van eerste aanleg met één rechter door een alleenzetelend raadsheer dienen te worden behandeld (onder voorbehoud van het verwijzingsrecht van partijen); bij wet van 30 juli 2014 werd aan de lijst met verplichte uitzonderingen van § 1 de minnelijke schikking toegevoegd; bij wet van 8 mei 2014 werd aan de lijst met verplichte uitzonderingen van § 1 toegevoegd, het hoger beroep tegen beslissingen gewezen door de familierechtbank aangaande de uitoefening van het ouderlijk gezag, de verblijfsregeling, het recht op persoonlijk contract, de ontvoogding, de opheffing van het verbod op het huwelijk tussen minderjarigen, de pleegvoogdijen de onderhoudsverplichtingen ten aanzien van minderjarigen; bij wet van 25 april 2015 werd aan de lijst van § 2 toegevoegd het hoger beroep tegen beslissingen over burgerlijke rechtsvorderingen die terzelfdertijd en

9. *Naar de invoering van de unus iudex als quod plerumque fit* – In 2015 oordeelde de toenmalige Minister van Justitie dat deze herhaaldelijke aanpassingen van artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek niet volstonden om tot een meer efficiënte rechtspleging op het niveau van de hoven van beroep te komen. Als een van de maatregelen om de rechtspleging sneller, efficiënter en vooral eenvoudiger te maken, en de gerechtelijke achterstand te verminderen³⁰, voerde hij met de eerste Potpourriwet van 19 oktober 2015, in werking getreden op 1 januari 2016, op het niveau van de hoven van beroep een veralgemening van de alleenzettelende raadsheer door³¹. Hoewel hij het belang van collegiale besluitvorming erkende, stelde hij dat de zware belasting van de rechtscollèges een groter risico voor een goede rechtsbedeling vormt dan dat collegialiteit een meerwaarde zou bieden. Drie kamers van één rechter verzetten niet driemaal zoveel werk als één kamer met drie, maar “*iedereen is het er over eens dat zij afzonderlijk méér aankunnen dan wat een collegiale kamer vermag, en dat betekent hoedanook wins!*”³².

Aldus werd artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek fundamenteel herwerkt: met uitzondering van het hoger beroep tegen beslissingen in strafzaken (tenzij zij uitsluitend op de burgerlijke belangen betrekking hebben) zouden alle hogere beroepen voortaan worden toegewezen aan een kamer met één raadsheer. Slechts bij uitzondering heeft de eerste voorzitter bij het hof van beroep (en hij alleen) de mogelijkheid om de zaak te verwijzen naar een collegiale kamer, wanneer de “*complexiteit of het belang van de zaak of bijzondere, objectieve omstandigheden daartoe aanleiding geven*”. Het verwijzingsrecht van de partijen bij een geding in hoger beroep werd afgeschaft³³.

10. *Tussenbesluit: de systematische reductie van het aantal raadsheren in de hoven van beroep* – Samenvattend dient te worden vastgesteld dat de samenstelling van de zetel in burgerlijke zaken voor de hoven van beroep de afgelopen twee eeuwen stelselmatig en ingrijpend is gewijzigd. De oorspronkelijke kamer van zeven raadsheren werd geleidelijk teruggebracht tot vijf vervolgens naar drie, en in 2016 werd de *unus iudex* of alleenzettelende raadsheer als gemeengoed ingevoerd. Deze

voor dezelfde rechters werden vervolgd als de strafvordering, voor zover dit hoger beroep niet gelijktijdig met het hoger beroep op strafgebied wordt behandeld.

³⁰ Wetsontwerp houdende wijzigingen van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-1219/001, 3 en 42.

³¹ De Potpourriwet wijzigde ook de samenstelling van de rechtbank van eerste aanleg. Vóór de Potpourriwet zetelde men in de rechtbank van eerste aanleg reeds principieel alleen (artikel 91 Ger.W.) Met uitzondering van bepaalde zaken die door een kamer met drie rechters (collegiale kamer) moesten worden behandeld (artikel 92, §1 Ger.W.) De Potpourriwet schafte deze uitzonderingen af, behalve voor strafzaken (artikel 92, §2 Ger.W.) Verder kunnen partijen door de Potpourriwet niet langer vragen om een zaak te laten behandelen door een collegiale kamer. Dit kan alleen nog de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg die hierover discretionair beslist. Zie Wetsontwerp houdende wijzigingen van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-1219/001, 41-44.

³² Wetsontwerp houdende wijzigingen van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-1219/001, 42.

³³ De reden om deze mogelijkheid alleen aan de eerste voorzitter toe te kennen, wordt in de parlementaire voorbereiding gemotiveerd. De wetgever geeft aan dat dit ervoor zorgt dat de eerste voorzitter zijn magistraten efficiënter zal inzetten, waardoor meer kamers met één raadsheer zullen ontstaan, wat specialisatie bevordert en bijdraagt aan het verminderen van de gerechtelijke achterstand en het versnellen van de rechtsgang. Zie Wetsontwerp houdende wijzigingen van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-1219/001, 43.

reductie blijkt telkens opnieuw door economische en efficiëntieoverwegingen te zijn ingegeven. De achterstand in de rechtspraak en de hoge werkdruk van de magistraten noopten klaarblijkelijk keer op keer tot een gereduceerde samenstelling van de hoven van beroep teneinde tot een snellere rechtsbedeling te komen. Overwegingen inzake het gezag van de rechtspraak van de hoven van beroep, inzake de kwaliteit van de rechtspraak, aspecten van interne opleiding, inzake complexiteit van bepaalde materies of inzake de maatschappelijke gevolgen van bepaalde kwesties, etc. speelden bij die opeenvolgende politieke beslissingen nauwelijks enige rol.

II. Reacties op de invoering van de veralgemeende *unus iudex* regel binnen de hoven van beroep

1. Reacties van de verschillende justitiële actoren

11. *Reacties van een voornamelijk kritische aard* – Het hoeft niet te verwonderen dat de veralgemening van de alleenzetelend raadsheer bij de hoven van beroep bij wet van 19 oktober 2015 – precies omdat die veralgemening louter door efficiëntieoverwegingen was ingegeven, schijnbaar zonder rekening te houden met overwegingen inzake het gezag en de kwaliteit van rechtspraak – heel wat reacties losmaakte, net zoals ook de eerdere stelselmatige inkrimping van de kamers in beroep telkens op gelijkaardige stevige kritieken kon rekenen.

12. *Hoge Raad voor de Justitie en de Raad van State* – Zowel de Hoge Raad voor de Justitie (hierna HRJ) (in een ambtshalve advies) als de afdeling wetgeving van de Raad van State uitten reeds naar aanleiding van het voorontwerp van wet hun kritiek.

In haar ambtshalve advies van mei 2015³⁴ naar aanleiding van het voorontwerp trok de HRJ in twijfel of de toewijzing van meer zaken aan een alleenzetelende raadsheer wel het meest geëigende middel zou zijn om een snellere en efficiëntere rechtspleging bij de hoven van beroep te bewerkstelligen. De HRJ wees op de mogelijk negatieve gevolgen van de afschaffing van de collegiale kamer: minder eenheid binnen de rechtspraak, de mogelijke aantasting van de legitimiteit en het gezag van de beslissingen in hoger beroep, en het teniet doen van de noodzakelijke ervaring die recent benoemde raadsheren in collegiale kamers kunnen opdoen. De voordelen³⁵ van een collegiale tweede aanleg, namelijk een meer evenwichtige, kwaliteitsvolle en eerlijke beslissingspraktijk omwille van de interactie tussen verschillende zienswijzen, zouden worden teniet gedaan op het kapblok van een relatief beperkte doeltreffendheid van de veralgemening van een alleenzetelende raadsheer. Kwaliteit zou worden ingeruild voor kwantiteit. De HRJ suggereerde dat de wetgever een effectievere aanpak van de gerechtelijk achterstand zou kunnen hanteren door de toegang tot het hoger beroep te beperken, in plaats van afbreuk te doen aan de voordelen van collegiale besluitvorming.

³⁴ HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE (HRJ), *Ambtshalve advies over het voorontwerp van wet houdende wijzigingen van het burgerlijk procesrecht*, 28 mei 2015, 1-5.

³⁵ B. LUYTEN, “De collegiale kamer versus de alleenzetelende rechter/raadsheer” in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Het Beraad en de Rechter*, Gent, Larcier, 2012, 93.

In zijn wetgevend advies sloot de afdeling wetgeving van de Raad van State zich bij de kritiek van de HRJ aan en drong daarnaast aan op een meer objectieve omschrijving van de discretionaire beslissingsbevoegdheid van de eerste voorzitter om toch een zaak aan een kamer van drie raadsheren toe te wijzen (de “*complexiteit of het belang van de zaak of bijzondere, objectieve omstandigheden daartoe aanleiding geven*”, cf. *supra*), teneinde te voldoen aan eisen van transparantie, objectiviteit en voorzienbaarheid van de criteria voor de verdeling van zaken en aldus het vertrouwen van de rechtzoekende in de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de raadsheren te behouden³⁶.

De rechtsleer pikte deze kritieken van zowel de HRJ als de afdeling wetgeving van de Raad van State onvermijdelijk op³⁷.

13. *Procedure voor het Grondwettelijk Hof* - Uiteindelijk zouden verschillende actoren, waaronder de *Ordre des barreaux francophones et germanophone*, de Orde van Vlaamse balies, de vzw en de vzw *Syndicat des Avocats pour la Démocratie* tegen verschillende aspecten van deze wet waaronder de veralgemeende invoering van de alleenzetelend raadsheer bij de hoven van beroep en de toewijzing van een zaak aan een collegiale kamer, een vernietigingsberoep instellen bij het Grondwettelijk Hof³⁸. Bij het uiteenzetten van hun middelen baseerden de verzoekers zich voornamelijk op de standpunten die eerder in het advies van de Raad van State en de HRJ werden geuit.

De verzoekers stelden vooreerst dat een veralgemening van de alleenzetelende raadsheer een onverantwoorde aantasting zou uitmaken van de verworven mate van jurisdictionele bescherming, in strijd met het *standstill*-beginsel. Volgens de verzoekers houdt het recht op jurisdictionele bescherming een *standstill*-verplichting in die voortvloeit uit de positieve verplichting van de Staat om aan justitie de budgetten toe te wijzen die noodzakelijk zijn voor de goede werking van de rechtscolleges. Door de rol van de rechter en het procedurele evenwicht fundamenteel te wijzigen, zou de alleenzetelende raadsheer een achteruitgang in het recht op toegang tot de rechter en in het recht op jurisdictionele bescherming uitmaken. De veralgemening van de alleenzetelende rechter, zowel in eerste aanleg als in hoger beroep, zou afbreuk doen aan de collegialiteit, die een essentiële waarborg is voor justitie, en die de democratische aard van het gerechtelijk instituut versterkt. De achteruitgang in de verworven mate van jurisdictionele bescherming zou onevenredig en onverantwoord zijn, aangezien geenszins wordt aangetoond dat het veralgemenen van de alleenzetelende rechter een waarborg voor de goede rechtsbedeling vormt³⁹.

Verder bekritiseerden de verzoekers de discretionaire beslissingsbevoegdheid van de eerste voorzitter om een zaak aan een collegiale kamer toe te wijzen. Zij waren van mening dat deze maatregel op discriminerende wijze het beginsel schendt van wettigheid en voorzienbaarheid van de verdeling van de zaken binnen een rechterlijke

³⁶ Advies RvS nr. 57.529/2-3 bij de wet van 19 oktober 2015 houdende wijziging van het burgerlijk procesrecht en houdende diverse bepalingen inzake justitie, *BS* 22 oktober 2015, 85-91.

³⁷ Zie bijvoorbeeld R. BAAS, L. DE GROOT-VAN LEEUWEN en M. LAEMERS, *Rechtspreken: samen of alleen – Over meervoudige en enkelvoudige rechtspraak*, Research memoranda nr. 5/2010, Den Haag, Sdu, 2010, 4; J. BOON, “Alleenzetelende rechters: niet zaligmakend voor efficiëntere justitie”, *Juristenkrant* 2015, nr. 308, 10; B. LUYTEN, “Pleidooi voor een collegiale rechtspraak”, *RW* 2014-15, 1637.

³⁸ GwH 31 mei 2018, nr. 62/2018, r.o. 38-70.

³⁹ GwH 31 mei 2018, nr. 62/2018, B.4.1.

instantie wegens te vage criteria die de discretionaire beslissingsbevoegdheid van de eerste voorzitter bepalen⁴⁰. Vooreerst oordeelde het Grondwettelijk Hof dat de verzoekende partijen onvoldoende aantoonde in welk opzicht de bestreden bepalingen tot een aanzienlijke achteruitgang in het niveau van justitiële bescherming zouden kunnen leiden⁴¹. Daarnaast oordeelde het Hof dat de discretionaire beslissingsbevoegdheid van de eerste voorzitter op zich niet discriminerend is. Het feit dat de zetel van een rechtscollege uit één rechter of uit verschillende rechters bestaat, bepaalt op zich niet de kwaliteit van de gewezen beslissing⁴². Wel formuleerde het meteen een voorbehoud, namelijk dat de eerste voorzitter van het hof van beroep dergelijke beslissing moet motiveren ten aanzien van de wettelijke criteria die in de bestreden bepalingen zijn opgesomd, dat deze beslissing zo snel mogelijk moet worden genomen en dat er overleg moet plaatsvinden met de alleenzettelende raadsheer bij wie de zaak aanhangig is gemaakt vooraleer een zaak naar een collegiale kamer wordt verwezen⁴³.

2. *Reacties vanop de werkvloer*

14. *Verskillende benadering van de nieuwe regel door de hoven van beroep* – Gelet op de voormelde principiële bezorgdheden, reageerden niet alle hoven van beroep even enthousiast op de invoering van het nieuwe artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek. Het lijkt erop dat waar het ene hof van beroep in burgerlijke zaken snel de overstap maakte naar de alleenzettelend raadsheer en de behandeling van een zaak door een collegiale kamer tot een absolute uitzondering verwerd, het andere hof van beroep veel terughoudender was en van oordeel was dat vrij veel zaken voor een behandeling in collegiale kamers in aanmerking bleven komen.

15. *Bijzonder onderzoek van de HRJ naar de benadering van de nieuwe regel* – Omdat de toenmalige Minister van Justitie al snel signalen opving dat de nieuwe wettelijke regels “niet ten volle en niet op uniforme wijze” door de hoven van beroep werden toegepast, zou hij de HRJ ermee gelasten een bijzonder onderzoek te voeren naar de toepassing van de nieuwe wettelijke regels voor de toewijzing van zaken aan alleenzettelende raadsheren.

In juni 2018 maakte de HRJ de resultaten van dit bijzonder onderzoek bekend. De Raad concludeerde dat er inderdaad, op dat moment, tussen de hoven van beroep aanzienlijke verschillen bestonden in de organisatiecultuur en werkwijze en dat de procedure voor de toewijzing van burgerlijke zaken aan een alleenzettelend raadsheer of aan een collegiale kamer dan ook sterk verschilde van hof tot hof, zowel voor wat betreft de vraag wie de toewijzingen deed, als voor wat betreft de vraag op welk ogenblik de toewijzingen gebeurden en op welke wijze⁴⁴. Meer specifiek werd vastgesteld dat Gent, Brussel en Luik zeer snel na de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek de overstap naar de behandeling van burgerlijke zaken door een alleenzettelend raadsheer maakten, maar dat de hoven van beroep van

⁴⁰ GwH 31 mei 2018, nr. 62/2018, B.10.1.

⁴¹ GwH 31 mei 2018, nr.62/2018, B.9.1.

⁴² GwH 31 mei 2018, nr. 62/2018 B.20.

⁴³ GwH 31 mei 2018, nr. 62/2018, B.18.3, B.18.4 en B.18.5.2.

⁴⁴ HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE (HRJ), Bijzonder onderzoek naar de toepassing van de nieuwe wettelijke regels voor de toewijzing van zaken aan alleenzettelende raadsheren, 25 juni 2018, 3.

Bergen en Antwerpen er een meer terughoudende houding op nahielden, dit om diverse redenen. In Bergen werden reeds voor de invoering van het nieuwe artikel vrij veel zaken aan een alleenzetelend raadsheer toegewezen, waardoor men tot het besluit kwam dat een aanpassing van die werkwijze aan het nieuwe artikel onnodig was. Het hof van beroep van Antwerpen stelde eerder voorop dat veel zaken die voor het hof van beroep worden gebracht, complex zijn en derhalve onder de uitzondering vallen die in de nieuwe regels zijn voorzien⁴⁵.

In het licht van deze resultaten nodigde de HRJ de eerste voorzitters van de hoven van beroep uit om hun onderling overleg over dit onderwerp te intensiveren, in een poging te komen tot een zekere harmonisatie van de criteria van toewijzing van burgerlijke zaken aan een alleenzetelend raadsheer of aan een collegiale kamer, vanuit het oogpunt van de gelijkheid van de rechtszoekenden in de verschillende rechtsgebieden⁴⁶.

16. *Bijzonder onderzoek als katalysator voor meer consequente overstap* – De HRJ besloot tot een opvolging van het onderzoek dat in 2018 was gevoerd, in 2019, 2020 en 2021, om te bekijken of en hoe de hoven van beroep acties hadden ondernomen om tegemoet te komen aan de aanbevelingen van eerstgenoemd onderzoek. Dit onderzoek werd in 2022 gepubliceerd. De HRJ stelde naar aanleiding daarvan enerzijds vast dat ook het hof van beroep van Antwerpen ondertussen de principiële overstap naar de behandeling van burgerlijke zaken door een alleenzetelend raadsheer had gemaakt. Anderzijds werd vastgesteld dat de verschillende hoven van beroep de interpretatie van de toewijzingscriteria van burgerlijke zaken grotendeels hadden geharmoniseerd, maar niet de procedure voor toewijzing⁴⁷.

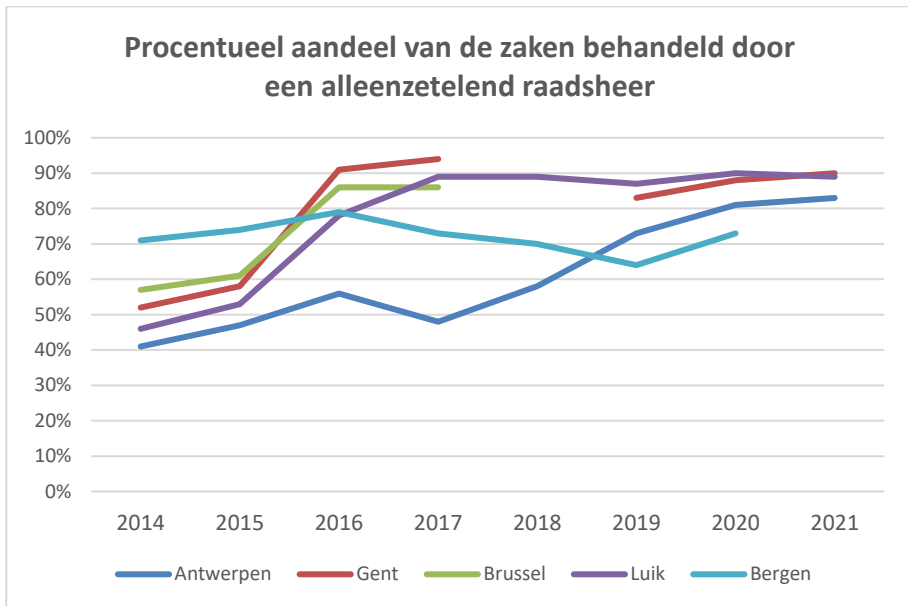
17. *Statistisch overzicht* - Onderstaande tabel geeft per hof van beroep de evolutie weer van het procentueel aandeel van de burgerlijke zaken behandeld door een alleenzetelend raadsheer in het totaal aantal burgerlijke zaken dat door een hof behandeld werd, over de periode van 2014 tot 2021.

De cijfers opgenomen in deze tabel werden ontleend aan de voormelde twee verslagen van de HRJ. Het weze opgemerkt dat klaarblijkelijk niet voor alle hoven van beroep voor alle desbetreffende jaren cijfers beschikbaar waren/zijn, reden waarom bepaalde grafieklijnen niet doorlopend zijn.

⁴⁵ HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE (HRJ), Bijzonder onderzoek naar de toepassing van de nieuwe wettelijke regels voor de toewijzing van zaken aan alleenzetelende raadsheren, 25 juni 2018, 10-25. Zie ook Werkingsverslag 2023 – kalenderjaar 2022 Hof van Beroep te Gent, mei 2023, [werkingsverslag-hof-van-beroep-gent-2023-kj-2022-goedgekeurd-av-26.05.2023.pdf \(rechtbanken-tribunaux.be\)](#); Werkingsverslag 2023 – kalenderjaar 2022 Hof van Beroep te Brussel, mei 2023, [15.05.2023.rapport-fct-2022-werkingsverslag.pdf \(tribunaux-rechtbanken.be\)](#).

⁴⁶ HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE (HRJ), Bijzonder onderzoek naar de toepassing van de nieuwe wettelijke regels voor de toewijzing van zaken aan alleenzetelende raadsheren, 25 juni 2018, 26-27.

⁴⁷ HOGE RAAD VOOR DE JUSTITIE (HRJ), Opvolging bijzonder onderzoek “toepassing van de nieuwe wettelijke regels voor de toewijzing van zaken aan alleenzetelende raadsheren”, 22 juni 2022.

III. Steekproefsgewijze analyse van de mogelijke impact op de cassatieprocedure

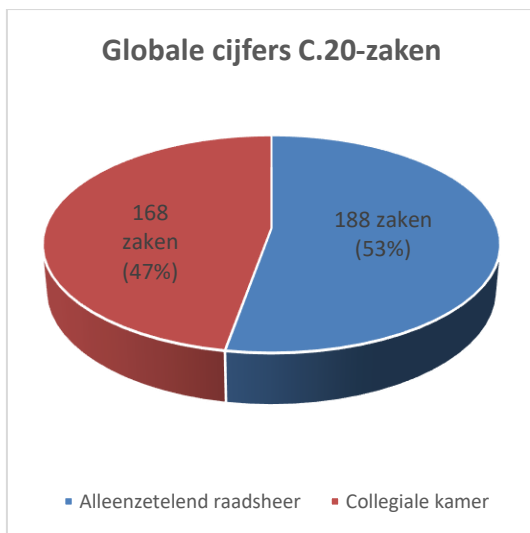
18. Nu uit het onderzoek van de HRJ blijkt dat alle hoven van beroep na 2018 definitief de *switch* naar de principiële behandeling van burgerlijke zaken door een alleenzetelend raadsheer hebben gemaakt, leek het voor het Hof mogelijk om een eerste keer na te gaan of en in welke mate een correlatie bestaat tussen de voormelde cijfers met betrekking tot de samenstelling van de zetel in de hoven van beroep en het contentieux van het Hof in C-zaken.

Voorafgaandelijk wenst het Hof daarbij evenwel nogmaals de in de inleiding aangehaalde kanttekeningen in herinnering te brengen. De gevoerde analyse steunt op een beperkte steekproef, meer bepaald van de C.20-zaken. Van de 600 nieuwe C-zaken in dat jaar betreffen 356 zaken cassatieberoepen gericht tegen een arrest van één van de hoven van beroep⁴⁸. Het zijn enkel deze 356 zaken die hieronder statisch worden geanalyseerd. Talrijke factoren, in randnummer 3 hierboven uitgebreid besproken (maar in het bijzonder de datering van het bestreden arrest), hebben een mogelijke (vertekenende) impact op de resultaten van die analyse, als gevolg waarvan die resultaten niet zomaar – zonder verdere opvolging in de komende jaren – mogen worden veralgemeend.

⁴⁸ Niet alle C-zaken voor het Hof van Cassatie zijn gericht tegen een arrest van een van de hoven van beroep. Een relatief belangrijk deel van de C-zaken is afkomstig van de rechtbanken van eerste aanleg. Daarnaast is een klein deel rechtstreeks afkomstig van de vrederechter en politierechtbank. Deze rechtbanken vormen niet het uitgangspunt van deze studie.

1. Kamersamenstelling van de C.20-zaken voor het Hof in de hoven van beroep

19. *Globale cijfers* - Een eerste vaststelling is dat – steeds in het segment dat in 2020 aan het Hof van Cassatie werd voorgelegd – iets minder dan de helft van de C.20-zaken voor het Hof met een oorsprong bij de hoven van beroep, bij die hoven van beroep door een collegiale kamer werd behandeld. Het blijkt m.n. dat van de C.20-zaken afkomstig van de hoven van beroep 53 pct. door een alleenzettelend raadsheer en 47 pct. door een collegiale kamer werd behandeld.

De voorhanden zijnde cijfers laten niet toe een evolutie te zien, gezien, het Hof helaas niet beschikt over afdoende cijfers met betrekking tot de samenstelling van de kamers in de hoven van beroep in C-zaken die vóór 2020 ter beoordeling aan het Hof werden voorgelegd. Als gevolg daarvan kan niet worden nagegaan of en in welke mate de inwerkingtreding van het nieuwe artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek een evolutie heeft teweeg gebracht en een impact heeft gehad op de C-zaken die voor het Hof worden gebracht, meer bepaald of en in welke vanaf 2016 al dan niet (geleidelijk aan) een groter aandeel van de C-zaken voor het Hof afkomstig is van een alleenzettelend raadsheer in hoger beroep.

Het is sowieso wel een opvallende vaststelling dat het procentueel aandeel van de zaken behandeld door een alleenzettelend raadsheer in het totaal aantal zaken voor de hoven van beroep, zoals dat aandeel blijkt uit de grafiek hierboven en zeker sinds 2019 in alle hoven van beroep vrij hoog ligt (met cijfers bijna systematisch boven de 70 pct.), zich niet, of minstens nog niet, in dezelfde sterke mate in de C.20-zaken voor het Hof reflecteert en dat het Hof dus relatief veel C.20-zaken heeft behandeld die van een collegiale kamer van het hof van beroep afkomstig zijn. Dit is een belangrijke vaststelling.

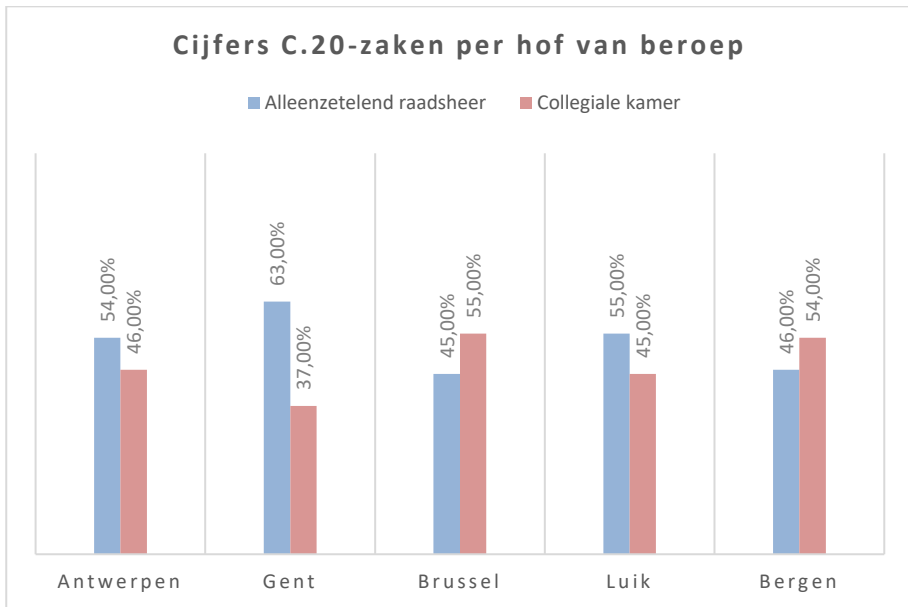
Opvolging in de komende jaren zal moeten duidelijk maken enerzijds of en hoe deze verhouding evolueert en anderzijds hoe deze vaststelling voor C.20-zaken is te verklaren:

- Is een groot deel van de C.20-zaken voor het Hof door de hoven van beroep nog behandeld volgens de oude regels inzake zetelsamenstelling, hetzij omdat zij door het hof van beroep reeds voor 1 januari 2016 op een zitting werden behandeld, hetzij omdat zij wel na 1 januari 2016 werden behandeld maar op een ogenblik dat het hof van beroep nog niet ten volle de alleenzetelende raadsheer had omarmd?
- Of is de rechtszoekende sneller geneigd tot een cassatieprocedure wanneer zijn zaak voor het hof van beroep door een alleenzetelend raadsheer werd behandeld?
- Of houdt deze vaststelling eerder verband met het feit dat het Hof door de band meer principiële zaken behandelt⁴⁹, die op het niveau van de hoven van beroep eveneens als dusdanig werden behandeld, door toewijzing aan een collegiale kamer? Geheel onlogisch is de vaststelling dat het Hof nog steeds een relatief groot aandeel C-zaken verwerkt dat afkomstig is van een collegiale kamer in beroep, natuurlijk niet, wanneer men rekening houdt met de criteria vastgelegd in artikel 109bis Gerechtelijk Wetboek, op basis waarvan de eerste voorzitter van het hof van beroep – niettegenstaande de principiële behandeling van burgerlijk zaken door een alleenzetelend raadsheer – ambtshalve kan beslissen een zaak toch aan een collegiale kamer toe te wijzen. Het betreft de “*complexiteit of het belang van de zaak of bijzondere, objectieve omstandigheden daartoe aanleiding geven*” (cf. *supra*). Mede gelet op de filterfunctie die de balie van het Hof van Cassatie in C-zaken vervult, hebben de C-zaken voor het Hof nu eenmaal vaak een complex of principieel karakter. Het is logisch dat van de zaken die de eerste voorzitters van de hoven van beroep beoordelen als bv. complex, ook een groter aandeel in een volgende fase doorstroomt naar het Hof, en dat van de zaken die zij niet als complex beoordelen, een kleiner aandeel naar het Hof doorstroomt.

Mogelijkerwijs speelt een combinatie van de verschillende voormelde factoren een rol.

20. *Opsplitsing van de C.20-zaken per hof van beroep* – Wanneer men de cijfers opsplijst per hof van beroep blijkt een gemengd beeld, waarin zich (momenteel) geen echt duidelijke lijn laat aftekenen. Van de C.20-zaken voor het Hof afkomstig van de hoven van beroep van Antwerpen, Gent en Luik werd een meerderheid door een alleenzetelend raadsheer behandeld, maar dat is niet zo voor de C.20-zaken afkomstig van het hof van beroep van Brussel en het hof van beroep van Bergen.

⁴⁹ Zie in dat verband ook B. DECONINCK, I. COUWENBERG, F. PARREIN, P. BRULEZ en A. BAYRAK, “Een cijfermatige doorlichting van de rechtspraak van het Hof in de periode 2000-2020. Stof tot nadenken!” in *Hof van Cassatie van België. Jaarverslag 2021*, Brussel, Larcier, 242-244, met betrekking tot de evolutie naar meer rechtsvraag georiënteerde cassatieberoepen.

2. *Impact van samenstelling zetel in beroep op het cassatiepercentage*

21. Gelet op voormelde kritiek (of wellicht beter: vrees) dat de veralgemening van de alleenzetelende raadsheer de eenheid van de rechtspraak en de kwaliteit van de rechtspraak van de hoven van beroep in het gedrang dreigt te brengen (cf. *supra*), is het Hof daarnaast nagegaan wat de impact van die veralgemening is op het cassatiepercentage in de C-zaken die het Hof behandelt en die afkomstig zijn van de hoven van beroep. Het cassatiepercentage is namelijk één van de niet-onbelangrijke graadmeters voor het beoordelen enerzijds van de eenheid en anderzijds van de kwaliteit van de rechtspraak van de hoven van beroep⁵⁰.

Een en ander moet evenwel worden gerelativeerd. Het is immers afdoende bekend dat kwaliteit van de rechtspraak vanuit diverse invalshoeken kan worden benaderd en met name procedureel, juridisch en vanuit management oogpunt⁵¹. Dat laatste oogpunt

⁵⁰ G. CANIVET, “Formal and informal determinative factors in the legitimacy of judicial decisions: the point of view of the French Court of Cassation” in N. HULS, M. ADAMS en J. BOMHOFF (eds.), *The Legitimacy of Highest Court’s Rulings Judicial Deliberations and Beyond*, Den Haag, TMC Asser Press, 2009, 125-143. Zie ook COMMISSIE EVALUATIE MODERNISERING RECHTERLIJKE ORGANISATIE, *Rechtspraak is kwaliteit*, Den Haag, s.n., 2006, 20.

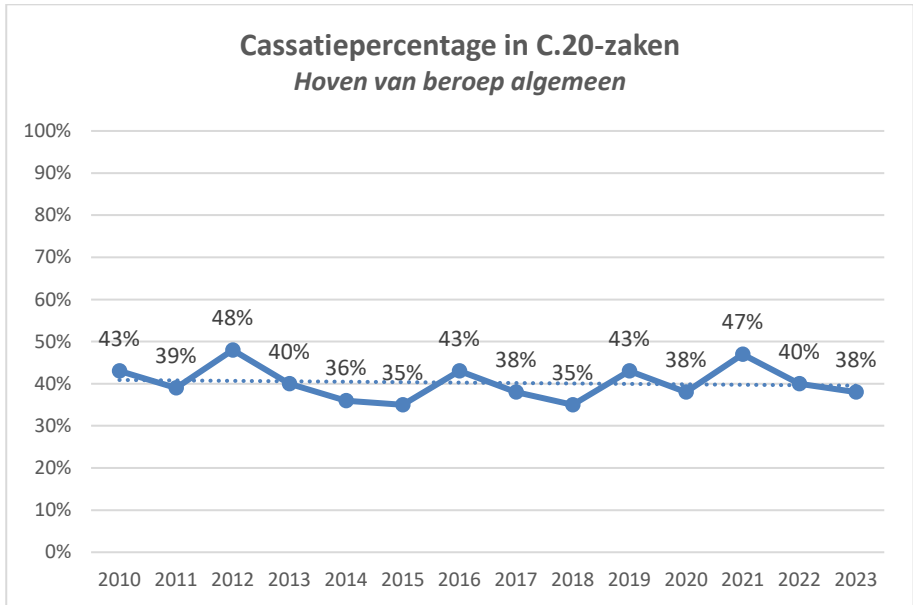
⁵¹ Zie algemeen over de kwaliteit van rechtspraak, en de verschillende criteria om die kwaliteit te meten, o.m. M.-L. CAVROIS, H. DALLE en J.-P. JEAN, *La qualité de la justice*, Parijs, La Documentation française, 2002; E. JEULAND, *La prise en compte de la notion de qualité dans la mesure de la performance judiciaire. La qualité: une notion relationnelle*, Université Paris 1 Panthéon Sorbonne, GIP Mission de Recherche Droit & Justice, 2015, 137-138; W. RUTTEN-VAN DEURZEN, *Kwaliteit van rechtspleging*, Tilburg University, 2010, beschikbaar op https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/1221747/Proefschrift_Wilma_Rutten_van_Deurzen_160410_emb_tot_010910.pdf; E. VAN DER KAM, *Kwaliteit gewogen: verschillende perspectieven op kwaliteit van civiele rechtspleging*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2001. Zie ook Visitatierapport van de Rechtspraak 2022-2023, *Kwaliteit van rechtspraak: versterking door samenwerken*, 2023, 13-17, beschikbaar op <https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/>

krijgt doorgaans de meeste aandacht. De beoordeling in cassatie is slechts een van de vele elementen die als graadmeter fungeren voor de inhoudelijk juridische kwaliteit van de rechtspraak van de hoven van beroep, terwijl ook andere elementen een minstens even belangrijke rol spelen, zoals de doorlooptijd van de procedure, de duidelijkheid van het arrest, etc. Daarenboven kan het cassatiepercentage vanzelfsprekend – mede gelet op de verschillende voorbehouden die bij aanvang van deze studie werden gemaakt (cf. *supra* randnr. 3) – ook wat de inhoudelijk juridische kwaliteit van een arrest van een hof van beroep betreft, niet de enige graadmeter zijn. Cassatie als dusdanig (en zeker het cassatiepercentage specifiek in de C.20-zaken) is slechts een steekproef. Om de kwaliteit in het algemeen en ook de inhoudelijk juridische kwaliteit van de rechtspraak van de hoven van beroep grondig en uitputtend te analyseren, moeten tal van andere factoren in rekening worden genomen, die buiten het bestek van deze studie vallen. Maar dat neemt niet weg dat de graadmeter cassatie niet uit het oog mag worden verloren

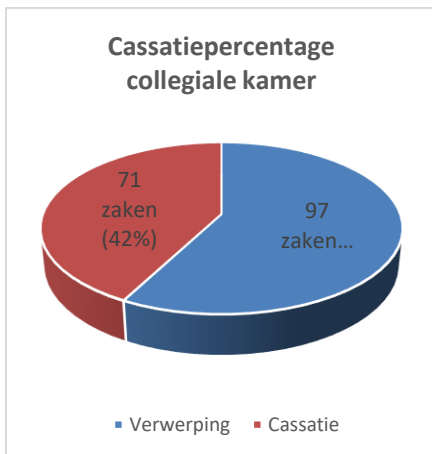
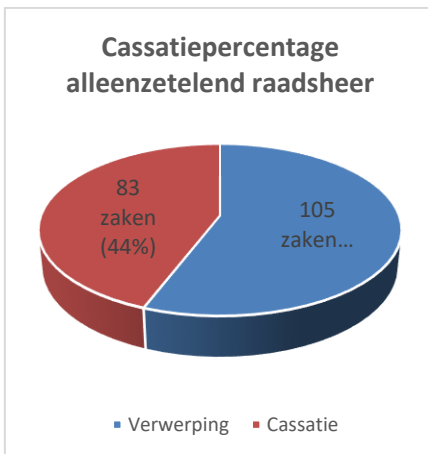
22. Het Hof is bij het bestuderen van de correlatie tussen de samenstelling van de zetel op het niveau van het hof van beroep en het cassatiepercentage op twee verschillende manieren tewerk gegaan. Het Hof – steeds onder voormeld voorbehoud – analyseerde vooreerst het cassatiepercentage in de C-zaken afkomstig van de hoven van beroep die jaarlijks door het Hof worden uitgesproken, teneinde vast te stellen of dit cassatiepercentage vanaf 2016 al dan niet is gestegen⁵². Uit die analyse blijkt dat dat cassatiepercentage varieert van jaar tot jaar, maar dat de algemene trend ook na 2016, relatief constant is. Er kan vooralsnog niet worden gesproken van een substantieel hoger gemiddeld cassatiepercentage in C-zaken na 2016. Dat heeft wellicht, minstens voor een deel, te maken met voorgaande eerste vaststelling: wat de C.20-zaken betreft, is een relatief groot deel van afkomstig van collegiale kamers van de hoven van beroep. Het gevolg daarvan is dat een plotse opwaartse trend in het cassatiepercentage kan worden uitgevlakt.

[Kwaliteit%20van%20rechtspraak%20%20versterking%20door%20samenwerken.%20Visitatierapport%202022-2023.pdf](#); European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ), *Report ENCJ Working Group Quality Management*, Budapest, 2008, 5-9, beschikbaar op <https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/reportqm20072008.pdf>.

⁵² Het Hof baseerde zich daarvoor op de cijfers zoals die blijken uit de jaarverslagen sinds 2010.

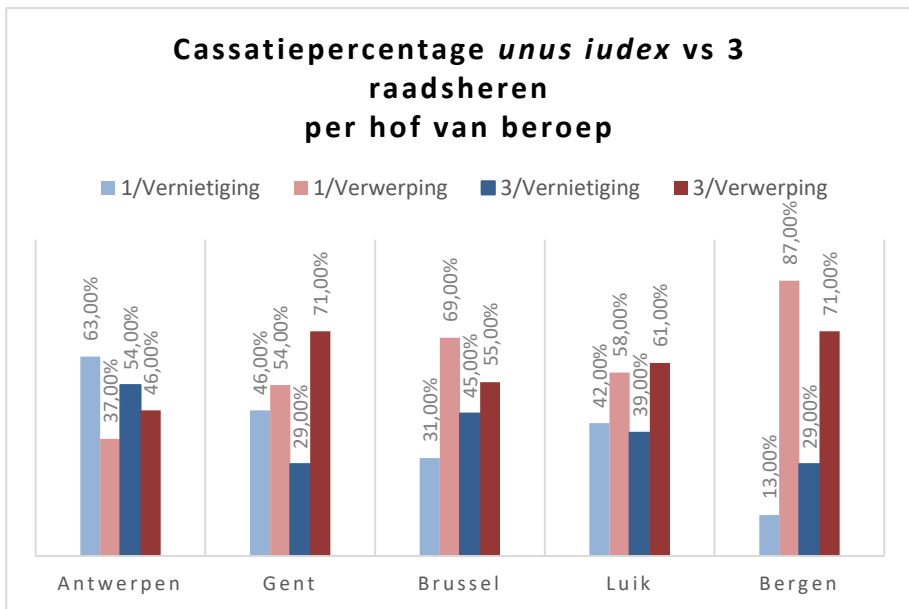
23. Het Hof ging daarom voor de voormelde 356 C.20-zaken meer in detail na wat het precieze cassatiepercentage is in zaken afkomstig van een collegiale kamer in het hof van beroep en wat het precieze cassatiepercentage is in zaken afkomstig van een alleenzetelend raadsheer. Ook in deze blijkt nauwelijks enig verschil. Voor de 188 C.20-zaken die in het hof van beroep door een alleenzetelend raadsheer werden behandeld, bedraagt het cassatiepercentage 44 pct. Voor de 168 C.20-zaken die voor de hoven van beroep door een collegiale kamer werden behandeld, bedraagt het cassatiepercentage 42 pct.

24. Worden de C.20-zaken opgesplitst per hof van beroep, dan moet worden vastgesteld dat voor de zaken afkomstig van het hof van beroep van Antwerpen en van het hof van beroep van Gent het cassatiepercentage substantieel hoger ligt wanneer de zaak er door een alleenzetelend raadsheer werd behandeld, dan wanneer

de zaak er door een collegiale kamer werd behandeld. Voor de zaken afkomstig van het hof van beroep van Brussel en het hof van beroep van Bergen moet worden vastgesteld dat daarentegen het cassatiepercentage in zaken afkomstig van een collegiale kamer net hoger is dan het cassatiepercentage in zaken afkomstig van een alleenzettelend raadsheer. In het hof van beroep van Luik liggen de cassatiepercentage nagenoeg gelijk: het cassatiepercentage in zaken afkomstig van een alleenzettelend raadsheer is nagenoeg gelijk aan het cassatiepercentage in zaken afkomstig van een collegiale kamer.

Zeker deze cijfers moeten met de nodige omzichtigheid worden behandeld. Naar de redenen voor deze verschillen kan het Hof slechts gissen. De uitgevoerde steekproef is beperkt. Zeker voor wat betreft het hof van beroep van Luik en het hof van beroep van Bergen, liggen de absolute aantallen daarenboven relatief laag, waardoor enkele zaken een grote impact op de procentuele berekeningen kunnen hebben.

Besluit

25. De samenstelling van de zetel in burgerlijke zaken voor de hoven van beroep maakt het voorwerp uit van een ware omwenteling: van een principiële samenstelling van zeven raadsheren is men thans naar het principe van een alleenzettelend raadsheer geëvolueerd.

26. Het Hof is middels zijn steekproef aan de hand van de C.20-zaken tot interessante bevindingen (minstens een aanzet hiertoe) gekomen inzake zowel de evolutie van het gebruik van de *unus*-zetel in de zaken die beoordeeld worden door het Hof van Cassatie als de correlatie tussen de zetelsamenstelling op het niveau van de hoven van beroep en de cassatieprocedure. Die vragen noodzaken verder onderzoek en verfijning, maar hebben zeker de merite dat ze een nieuw licht werpen

op de problematiek van de *unus*-zetel en zijn verspreiding. Zo werd vastgesteld dat de veralgemening van de alleenzetelend raadsheer bij de hoven van beroep met ingang van 1 januari 2016 en de stapsgewijze toepassing van dat principe voor de verschillende hoven van beroep zich niet of nog niet reflecteert naar de C.20-zaken voor het Hof: een relatief groot deel van die zaken blijkt bij het hof van beroep (nog) door een collegiale kamer te zijn behandeld. Verder blijkt in dit stadium dat in deze specifieke cassatiesteekproef, de samenstelling van de zetel op het niveau van het hof van beroep geen duidelijke, minstens verwaarloosbare impact heeft op het cassatiepercentage.

Deze vaststellingen roepen interessante vragen op, die in de komende jaren absoluut verdere opvolging verdienen, minstens aan de hand van veel grotere steekproeven, en dat niet alleen door het Hof, maar ook door andere actoren zoals de bevoegde autoriteiten, de Hoge Raad voor de Justitie en de hoven van beroep zelf. Het moet worden nagegaan of de vaststellingen die het Hof thans doet, een eenmalig karakter hebben, aan evolutie onderhevig zijn, dan wel de uiting zijn van een meer structurele situatie. De eenzijdige benadering van deze studie, specifiek vanuit de cassatie-optiek, verdient daarbij een meer *all round approach*. Om een en ander te verklaren en grondiger te kunnen duiden, moet dit onderzoek worden voortgezet, bij voorkeur in samenwerking met de andere partners.

Wordt dus hopelijk vervolgd !

Beatrijs Deconinck
*Eerste voorzitter van het Hof
van Cassatie*

Femke Joosten
*Attaché rechtspraakanalyse bij
het Hof van Cassatie*

Pieter Brulez
*Referendaris bij het Hof van
Cassatie*